

ביישו ישן ומת (בבא קמא פו)

גליון 408

בדר פו: בעי ר' אבא בר ממל ביישו ישן ומת, מהו וכו' אמר רב זביד הכי קמבעיא ליה משום כיסופא הוא והא מית ליה ולית ליה כיסופא או דלמא משום זילותא הוא והא אוזליה. ופירש"י כיסופא, חפיית פנים. זילותא, שמזלזל בו בפני רבים ואף על פי שאינו שם על לבו, עכ"ל.

הסתפק ר' אבא בר ממל אם החיוב בושת הוא על זה שחפו פניו של המתבייש, שהוא שם על לבו מה שעשו לו, וממילא במת שלא ידע מעולם שביישו אותו, אין חיוב בושת או שהחיוב הוא על הזלזול, שזלזלו בו בפני רבים, ואפי' שהמתבייש בעצמו לא ידע מזה ולא חפו פניו, בכל זאת חייב (ליורשיו).

ת"ש ר"מ אומר חרש וקטן יש להן בושת, שוטה אין לו בושת. אי אמרת בשלמא משום זילותא היינו דקתני קטן (דאף שהוא אינו מבין ואינו מתבייש בכל זאת זלזלו בו) אלא אי אמרת משום כיסופא, קטן בר בושת הוא וכו' כדאמר רב פפא דמיכלים ליה ומיכלם וכו'. והיינו דשייך בושת גם בקטן אם הוא בגיל כזה שמבין מה שעשו לו ומתבייש לבסוף. וממילא אין ראיה דהחיוב משום זילותא.

רב פפא אמר הכי קמבעיא ליה משום כיסופא וכו' או דלמא משום בושת משפחה. תא שמע וכו' (כנ"ל) אמר רב פפא דמיכלמו ליה ומיכלם. לפי רב זביד הצד השני של הבעיא הוא משום זלזול ולפי רב פפא הצד השני הוא משום בושת המשפחה.

ולכאורה נשארה הבעיא ללא פשיטות, דדחו בגמ' שיתכן שיש בושת לילד וממילא יכול להיות שהחיוב הוא משום בושת ידידה אבל אין זה מוכרח, ולעולם יתכן שהחיוב הוא עבור הזלזול או בושת המשפחה. וכן פסק הרמב"ם (פ"ג חובל ומזיק ה"ג) המבייש את הישן חייב בבושת, ואם מת בתוך שנתו ולא הקיץ ולא הרגיש בזה שביישו, אין גובין בושת זה מן המבייש. ואם תפשו היורשין אין מוציאין מידן, עכ"ל. וכתב במגיד משנה בעיא ולא איפשיטא בגמ' (דף פו:).

והנה בתוס' הקשו (בד"ה ביישו ישן וכו') תימה דלא מיייתי הכא מילתיה דרב ששת דבריש הנחנקין (סנהדרין פה). פריך בפשיטות (לגבי המבייש אחד שיוצא ליהרג) והאמר רב ששת ביישו ישן ומת חייב, ואם ביישו ואח"כ מת חייב הוא הדין דבייש היוצא ליהרג אע"פ דגברא קטילא הוא יהיה חייב בבושת. והביאו בתוס' דיש דלא גורסין שם בגמ' ביישו ישן ומת חייב אלא ביישו חייב, דלפי"ז רב ששת לא דיבר על ישן שמת אלא על ישן סתם או על ההוא היוצא ליהרג (עיי"ש בתוס'). וכתבו עוד בתוס' דגם אם גורסין ביישו ומת אין תימה אם לא הביאו בסוגיין הא דרב ששת כי מצינו בגמ' אחרת שלא הביאו ראיה מדברי אמוראים (בנידון של הני כהני שלוחי דידן או שלוחי דשמיא, שלא הביאו ראיה מרב הונא).

ובסוף דבריהם כתבו אך קשה דבמסקנה דהכא משמע דביישו ישן ומת פטור דמסיק דמשום כיסופא ידידה הוא, וא"כ זה סותר את דברי רב ששת שם אם גורסין שם דביישו ישן ומת חייב.

ולכאורה כוונת התוס' להיות ומסיק דקטן יש לו בושת לפעמים וכמו שהוכיחו מהברייתא דקטן פעמים יש לו ופעמים אין לא, וע"כ דחיוב בושת הוא משום בושת הילד עצמו (ולכן תלוי בהבנת הילד) ולא משום זלזול או בושת המשפחה. וממילא בישן ומת שלא ידע מעולם שביישו אותו, לא יהיה חיוב בושת.

ובמגיד משנה (הנ"ל) כתב דיש מי שכתב דאיפשיטא מדאמרינן בפ' אלו הן הנחנקין אמר רב ששת ביישו ישן ומת חייב. ולא פשטו משם כי בעו למיפשט ממשנה או מברייתא ולא ממימרא. ומיהו אנן קיי"ל כרב ששת דחייב. ויש מחליפין הגירסא שם ואין להוכיח ממנו כלום.

וברא"ש (סי' ז) כתב ומסקינן מהא ברייתא וכו' קטן פעמים יש לו בושת ופעמים אין לו בושת, הא דמכלמו ליה ומיכלם, והא דמכלמו ליה ולא מיכלם, ואיפשיטא מיניה הך בעיא וכו' אלמא טעמא דבושת לאו משום דזייליה באפי אינשי ולא משום כיסופא דמשפחה, הלכך ביישן ישן ומת פטור. ורב אלפס לא הביא כל זה.

ובפלפולא חריפתא (אות ק) העיר דבספרי הרי"ף שבידינו איתא להא דא"ר וכו' והיינו דאמר רבי חרש וכו', דקטן אי מכלמי ליה ומיכלים אית ליה, ואי לא, לית ליה. הרי שכתב בפירוש כמסקנת הגמ' ע"פ הברייתא של רבי שתלוי בילד וממילא ברור שחיוב בושת תלוי במתבייש עצמו ולכן בישן ומת יהיה פטור. ובים של שלמה (סי' יח) כתב שהרמב"ם פסק דלא נפשטה, ודעת הרא"ש דשפיר נפשטה, דאי משום פגם משפחה א"כ למה קטן אין לו בושת היכא דלא מכלם, ותמה למה לא הביא הרי"ף הך סוגיא. וכתב ולא נראה לי לא כדברי הרמב"ם ולא כדברי הרא"ש, דבוודאי הבעיא לא נפשטה דבקטן דלא מיכלם אפי' פגם משפחה ליכא מאחר שהוא קטן כל כך, לאפוקי גבי ישן דאית גביה דין ביוש דהמביישו חייב, רק שמת אח"כ ולא הרגיש, בכאן שייך פגם משפחה, וא"כ הלכה כרב ששת בסנהדרין דהמבייש הישן ומת חייב. וסברא נכונה לחייבו בבושת בין בכיסופא דיליה בין בפגם משפחה וכו'. ולהכי לא הביא הרי"ף הך סוגיא דתפס המשנה כצורתה, המבייש הישן חייב לשלם, אפי' מת, הילכך המבייש הישן ומת חייב.

וכן כתב באבן האזל (על הרמב"ם הנ"ל) די"ל דהא דאמרין דקטן דמיכלמי וכו' היינו דבקטן דלא מיכלם ליכא מידי, דכיון דאכתי אין לו דעת להתבייש לא הוי לגביה זילותא ולא בושת לבני משפחה. ורב פפא בא רק לתרץ דלא נפשוט מקטן דהחיוב משום זילותא דהא לא אמר בגמ' ש"מ דמשום כיסופא הוא.

ועוד הביא שם דהגר"א (בשו"ע חו"מ סי' תכ סע' לה) כתב דהרמב"ם לא גרס הברייתא דרבי אומר (ולכן לדידיה נשארה הבעיא בלי פשיטות). והקשה באבן האזל ולא ידעתי מה הועיל דהא הרמב"ם פסק להדיא בהל' ד לחלק (בקטן) דאם כשמכלימין אותו נכלם, חייב ואם לאו פטור. וע"כ דגרס כן בגמ', וצ"ע.

והנה הרמב"ם (פ"ה ממרים הי"ב) פסק דהמבייש היוצא ליהרג חייב, ולא כתב דהוי ספק. ולמה הרמב"ם פסק דהוי בעיא דלא איפשטא אם בסנהדרין הביאו מרב ששת דבישן ומת חייב. וע"כ למד שאין הסוגיא שם כסוגיא דידן. והביאור הוא דהיוצא ליהרג מרגיש בבשתו ושם נתחדש דלא אמרין שהוא גברא קטילא ולכן חייב המביישו משא"כ בסוגיין דבכלל לא ידע שביישוהו פסק הרמב"ם דנשאר ספק.

וכן העיר במנחת חינוך (מצוה מט אות כד) דהרמב"ם פסק בישן שמת דהוי ספק וביוצא ליהרג פסק דחייב. וכתב דע"כ דהרמב"ם גרס שם בסנהדרין ביישו חייב (כגירסת ר"ת בתוס') ולא שביישו ישן ומת אלא שהוסיף דאפשר שסמך אמה שכתב בהל' חובל ומזיק דדוקא בתפס, ונשאר בצע"ק.

והנה יש לדון בסוגיין מה היתה ההו"א שבישן משלם בושת של המשפחה, דהרי הדין בבושת הוא שהכל לפי המתבייש, דשמין הבושת לפי האדם שנתבזה. ומה זה השומא הזאת של בושת המשפחה. וכי תמיד לוקחין בחשבון גם בושת המשפחה או שזהו דרך שומא אחרת כשאין אפשרות לשום את בושת המתבייש עצמו. זהו שומא משנית אם א"א לשום את שלו. ולמסקנת הגמ' לפי הרא"ש וסיעתו דבילד תלוי אם הוא מיכלם ובישן שלא הרגיש פטורים, מה עם בושת המשפחה. וע"כ דלא מתחשבים אלא בבושת שלו, אז מה היתה ההו"א (ועי' לחם משנה שם בהל' ג).

ולפי הים של שלמה באמת יש חילוק למסקנה בין קטן לישן שמת, שבקטן פטור לגמרי דהיות ולא מיכלם גם לא שייך פגם המשפחה אבל בישן דאית גביה דין ביוש שייך פגם משפחה. ויוצא דפגם המשפחה הוא שבן משפחתם התבזה אבל בקטן שאינו בר הכי ממילא אין שום פגם למשפחה.

והנה בביאור הראיה של הגמ' מהברייתא שיש קטן דמיכלם ויש שלא, י"ל שהיות ולפעמים יש בושת בקטן ע"כ דתלוי בו וא"צ לחדש שיש בושת משפחה או זלזול אלא הדין בושת הוא בדידיה אבל הפנ"י כתב דהראיה היא דאי ס"ד דמשום זילותא, לעולם יש לו, דלא שייך לחלק בין מיכלם או לא (ועי' ביש"ש הנ"ל). הרי שלמד שמזה שכתוב פטור ע"כ דאין חיוב בושת אלא משום ידיה, וממילא בישן ומת פטור.

ועפ"ז אפשר ליישב את דברי הגר"א שכתב שהרמב"ם לא גרס ברייתא זו במסקנת הגמ' ולא כתוב שבקטן פטור, ולכן אין ראיה שאין בושת מצד המשפחה, וממילא בישן נשאר הספק. והא דכתב בהל' ד' שבילד תלוי אם התבייש אינו מהברייתא אלא על פי דברי רב פפא שכך הציע שיש אופן שהקטן מתבייש. ממילא במיכלם משלם בושת הבן אבל בלא מיכלם פטור שהרי נשאר הספק אם יש בושת מצד המשפחה או לא. רק דלפי"ז ייצא שבלא מיכלם אם תפסו אין מוציאין. ויתכן שהרמב"ם השמיט זאת כי סמך על הל' ג', וצ"ע.